

Hans Wansink

Creatief na de crisis

NIEUWE IDEEËN VAN ACHT TOPECONOMEN

vangennep amsterdam

Inhoud

Voorwoord 5

1

Creatieve destructie 7

2

De megacrisis 15

3

Thomas Piketty
politiek econoom 31

4

Martin Wolf
'De economische schade is groter
dan die van een wereldoorlog' 41

5

Tyler Cowen
'De Europeanen zijn te verwend' 48

[3]

6

Chrystia Freeland

‘Een postindustriële economie vraagt
om een slimme overheid’ 57

7

Ha-Joon Chang

‘Economen moeten burgers serieus nemen’ 67

8

Megan McArdle

‘Het is ook onze eigen schuld’ 76

9

Hans-Werner Sinn

‘Stuur Griekenland op euroverlof’ 85

10

Welkom in de hypermeritocratie 93

11

Creatieve reparatie volgens

Mariana Mazzucato 100

Noten 107

Creatieve destructie

Op 17 november 2010 hield de socioloog Abram de Swaan een opmerkelijke Thomas More Lezing in de Amsterdamse Rode Hoed, onder de titel 'Het financiële regime: over de gevolgen van een moderne dwaalleer'.¹ Het was zijn afrekening met het 'vrijemarktfundamentalisme', het mensbeeld van de econoom en de ondernemer waarin het streven van talloze winstzoekende enkelingen resulteert in een optimale maatschappelijke orde: de vrijmarkt-economie. Het 'in deze tijd welhaast universele paradigma van de markt', betoogde De Swaan, 'werkt als een allesbepalende zwaartekracht in de mensenmechanica.' Wat met 'de 'onzichtbare hand' van Adam Smith in de achttiende eeuw begon als een 'baanbrekend inzicht dat in een chaotisch schijnende wereld een sterke samenhang onthulde', woekerde 'in wilde groei tot een alomvattende, allesbeheersende ideologie, zonodig opgelegd met drang en dwang aan ieder die het niet geloven wilde'.

De Swaan: 'Het paradigma van de vrije markt ondervond, afgezien van Cuba of Noord-Korea, nergens

nog tegenstand. De weinige resterende twijfelaars hadden nauwelijks nog iets in te brengen. Op aanwijzing van academische economen werd in vrijwel alle westerse landen de ene na de andere beperking op het vrije economische verkeer ontmanteld. Privatisering, liberalisering en deregulering waren de slagwoorden van neoliberale en conservatieve politici en als sociaal-democratische partijen aan de macht kwamen, durfden ze de bakens nauwelijks te verzetten, zo overweldigend was het overwicht van de marktistische doctrine. Alle tegenspraak kon worden afgedaan als sentimenteel obscurantisme van achterblijvers die diep van binnen bang waren dat ze de nieuwe, exacte, formele, eenduidige metingen van de wetenschappelijke bedrijfsvoering niet zouden kunnen doorstaan.²

Vervolgens evolueerde het vrijemarktmechanisme van een ideeënleer tot wat De Swaan typeert als een ‘afpersingspraktijk’. Grote ondernemingen chanteren de regering van het ene land door te dreigen met het vertrek naar ‘het land dat hun de minste regelingen oplegt, dat geen belastingen int, maar vestigingspremies uitkeert, dat geen milieuregels instelt maar ontheffingen afgeeft, dat geen grenzen aan de bonussen stelt, maar ze uitzondert van de inkomensheffing’.

En waartoe heeft de ‘marktistische waanidee’ geleid? Tot een kredietcrisis die ‘talloze miljoenen hun baan heeft gekost, en ongeteld miljoenen beleggers hun spaargeld’. En tot een driedubbele vertrouwenscrisis:

het publiek is het vertrouwen verloren in de financiële instellingen, die instellingen vertrouwen elkaar ook niet meer en – wat De Swaan betreft – is de economische wetenschap als dwaalleer voorgoed door de mand gevallen.

Hoe afdoende de peroratie van De Swaan op het eerste gezicht ook lijkt, de vraag die gesteld moet worden is: hoe heeft de economische wetenschap eigenlijk op de grote crisis gereageerd? Het antwoord zou kunnen luiden, naar het woord van de grote econoom Joseph Schumpeter, met een effectieve ‘creatieve destructie’ van de hegemonie van de neoklassieke marktfundamentalisten in het economendiscours. Liberale economen raakten in het defensief en zagen zich gedwongen tot bezinning. Kritische economen kregen de wind in de zeilen. De crisis heeft onder economen tot een explosie van creativiteit geleid, waarvan het zeer de moeite waard is kennis te nemen. Die creativiteit baant zich een weg naar het maatschappelijke debat via een handvol economisch onderlegde opinieleiders met bijzonder inspirerende boeken.

Om die ‘creatieve destructie’ van de neoklassieke hegemonie op waarde de schatten is het zinvol eerst het verloop van de megacrisis vanaf 2007 zelf te schetsen.³ Vervolgens bespreek ik de moeilijk te overschatten bijdrage van Thomas Piketty’s *Capital in the Twenty-First Century* aan het onklaar maken van het neoklassieke discours in de economische wetenschap én ver daarbui-

ten. Piketty hekelt, net als De Swaan, de arrogantie van de mainstream economische wetenschapsbeoefening, profileert zich als ‘politieke econoom’ en vat zijn werkterrein op als een brede sociale wetenschap die moet bijdragen aan het tegengaan van de groeiende ongelijkheid. Die ongelijkheid is het resultaat van het feit dat vanaf de jaren tachtig het rendement op kapitaal groter is dan de groei van de nationale economieën. Door de studie van Piketty zijn belastingontwijking door multinationale bedrijven en het progressief belasten van kapitaal wereldwijd op de politieke agenda’s gekomen.

Dankzij de *Volkskrant* heb ik achtereenvolgens Martin Wolf, Ha-Joon Chang, Chrystia Freeland, Megan McArdle, Tyler Cowen en Hans-Werner Sinn kunnen opzoeken in respectievelijk Londen, Cambridge, Toronto, Washington, Fairfax (Virginia) en München. Alle zes hebben met hun boeken een buitengewoon originele bijdrage geleverd aan een beter begrip van de actuele staat van de wereldeconomie. Ze zijn zeer verschillend in hun benadering van de crisis en in hun opvattingen over politiek en beleid, maar ze logenstraffen elk op hun eigen manier de sombere suggestie van De Swaan dat de economische wetenschap zijn recht van spreken heeft verspeeld.

Martin Wolf, economisch commentator van de *Financial Times*, schrijft in zijn inleiding op *The Shifts and the Shocks* dat de belangrijkste verandering die de crisis in de wereld teweeg heeft gebracht een intellectuele is. De

crisis heeft immers laten zien dat gevestigde visies op het functioneren van de meest ontwikkelde economieën en financiële stelsels ‘nonsens’ zijn gebleken. Wolf: ‘Dit stelt de economische wetenschap voor oncomfortabele uitdagingen en economische beleidsmakers voor parallelle uitdagingen (...) De wereld is inderdaad veranderd. Het resultaat is een gisting van ideeën, waarbij veel alternatieve economische scholen een veel grotere invloed uitoefenen op en splitsingen veroorzaken binnen de neoklassieke orthodoxie.’⁴

Eén van die alternatieve scholen wordt geleid door Ha-Joon Chang, hoogleraar economie van Koreaanse afkomst in Cambridge en auteur van de wereldwijde bestseller *23 Things They Don’t Tell You about Capitalism* uit 2010. Drie jaar daarvoor brak Chang door met een fundamentele kritiek op de opvattingen over vrijhandel, buitenlandse investeringen en globalisering van het Westen in het algemeen en het IMF en de Wereldbank in het bijzonder. Die recepten hadden in de jaren negentig een desastreuze invloed op de opkomende economieën, toont Chang aan. Pas het negeren van die recepten en het afschermen van de nationale economieën bracht de opmars van Azië op gang.⁵

Met *Plutocrats* introduceerde voormalig topjournaliste Chrystia Freeland⁶ de legendarische ‘0,1 procent’ van de bevolking, bestaande uit een superklasse die de wereld overvliegt om de omstandigheden naar zijn hand te zetten. De typische miljardair is wat Freeland een *alpha*

geek noemt: een combinatie van een alfamannetje en een whizzkid. Een kind van slimme buitenstaanders: vaak geëmigreerde kenniswerkers of, zoals in Rusland, nog altijd gediscrimineerde Joden. Op een doodgewone openbare school begonnen ze op hun twaalfde te speculeren in aandelen of computerprogramma's te schrijven. Ze kwalificeerden zich vervolgens met gemak voor topuniversiteiten als Harvard of Stanford, waar ze in de marge van hun bètastudies hun eerste lucratieve business opzetten.

Het grote verschil met het kapitalisme van vóór de globalisering en de internetrevolutie, concludeert Chrystia Freeland, is dat de plutocraten de middenklasse en de democratie niet echt meer nodig hebben. Het westerse bedrijfsleven is minder afhankelijk van een welvarende middenklasse in eigen huis omdat ze zijn producten kan afzetten aan de opkomende middenklasse op andere continenten. Op hun beurt hoeven de oligarchen in autoritaire regimes niet bang te zijn dat de repressie thuis hen afsnijdt van de innovaties die in democratieën beter gedijen. Ze investeren gewoon direct in de meest veelbelovende start-ups in Silicon Valley en ze sturen hun kinderen naar Britse kostscholen en Amerikaanse Ivy League-universiteiten.

'Het aantal keren dat ik ben ontslagen is groter dan het aantal banen dat de meeste van mijn leeftijdsgenoten hebben gehad,' schrijft Megan McArdle in het voorwoord van haar *The Up Side of Down*. 'Mijn talent

voor het vinden van werk bij ogenschijnlijk gezonde bedrijven die vier maanden later failliet gingen, was zo verbazingwekkend dat een beursanalist mij vroeg hem te laten weten wanneer ik een baan aangeboden kreeg van een van de bedrijven waarmee hij te maken had, zodat hij de aandelen op tijd kon dumpen.⁷ De lessen die je uit persoonlijk falen kunt leren en de verantwoordelijkheid die je zelf hebt voor het nemen van verstandige economische beslissingen, staan centraal in het buiten elke categorie vallende boek van dit boegbeeld van het Amerikaanse online platform BloombergView.

Tyler Cowen, hoogleraar economie in Fairfax en medeoprichter van de befaamde weblog www.marginalrevolution.com brengt in *Average is Over* het economisch landschap van de toekomst in kaart. Hij rekent voor dat driekwart van de banen die na de crisis in de VS werden geschapen slechts 13,52 dollar per uur of minder opleveren. Alleen zij die goed met slimme machines kunnen omgaan, profiteren van een economie waarin banen voor de gemiddeld geschoolde werknemers grotendeels zullen verdwijnen. Voor 10 tot 15 procent van de bevolking is een zeer comfortabel en stimulerend leven weggelegd. De rest krijgt te maken met stagnerende en dalende lonen, maar – dankzij nieuwe technologie – wel met ongekende mogelijkheden voor gratis amusement en goedkoop onderwijs.

Al mijn gesprekspartners deden meewarig over de belabberde prestaties van de eurozone, maar de beste

studie naar het moeras waarin de eurolanden verzeild zijn geraakt is van Hans-Werner Sinn, de scheidende president van de denktank Ifo in München. ‘Een gebouw dat je alleen kunt binnengaan en niet kunt verlaten is een val,’ schrijft Sinn in *The Euro Trap*. ‘Voor de Zuid-Europese landen is de euro zo’n val gebleken, die hen heeft beroofd van hun concurrentievermogen.’⁸ Vandaar dat Sinn pleit voor een ‘ademende muntunie’, met als mogelijkheid voor landen als Griekenland om de euro tijdelijk te verlaten, terug te keren naar de drachme, die vervolgens te devalueren en weer terug te keren in de eurozone wanneer het concurrentievermogen is hersteld.

In een tussenbalans op basis van de gesprekken met de zes topeconomen typeer ik de onzekere samenleving waarin we sinds de crisis terecht zijn gekomen als een ‘hypermeritocratie’, waarin menige ouder ’s nachts wakker ligt van de vraag of zijn of haar kinderen nog wel aan de bak zullen komen.⁹

De les die De Swaan trekt uit de crisis is: ‘Terug dus naar een nogal sterke staat en nogal krachtige sociale verbanden, in innige verstrengeling met een tamelijk vrije markt.’¹⁰ Voor een originele uitwerking van die ‘nogal sterke staat’ kunnen we terecht bij Mariana Mazzucato, hoogleraar in de economie van de innovatie aan de universiteit van Sussex. Haar baanbrekende studie *The Entrepreneurial State*¹¹ staat centraal in het slothoofdstuk ‘Creatieve reparatie’.

Martin Wolf

*‘De economische schade is groter
dan die van een wereldoorlog’*

Als je de kleine ronde man zo ziet in zijn hemdsmouwen en bretels zou je het niet meteen zeggen, maar Martin Wolf staat onder wetenschappers, ministers van financiën en (centrale-) bankiers wel degelijk bekend als de invloedrijkste financiële journalist ter wereld. Als de economisch commentator van de *Financial Times* schrijft dat de westerse elites hebben gefaald, dan lezen zij mee.

In *The Shifts and the Shocks*, zijn nieuwste boek³⁶, krijgen ze het van Wolf voor de kiezen. De elites hebben de consequenties van de liberalisering van de financiële sector volkomen verkeerd beoordeeld. Ze hadden stevig toezicht moeten instellen, maar fantaseerden over zich vanzelf stabiliserende financiële markten. ‘Het geliberaliseerde financiële stelsel is nog altijd ongelooflijk fragiel,’ waarschuwt Wolf. ‘Het moedigt nog steeds aan tot het nemen van grote risico’s en het aangaan van schulden.’

Wolf (Londen, 1946) ontvangt op de redactie van de *Financial Times*, een lelijk gebouw op een prachtige plek

aan de zuidoever van de Theems, vlak naast museum Tate Modern.³⁷ In een pijpenla van acht vierkante meter zit hij tussen honderden boeken ingebouwd.

Vooraf de bankiers zijn bij u de gebeten hond.

‘Op een enkeling na geef ik niet individuele bankiers de schuld. Ze stonden onder grote druk van aandeelhouders om de winsten op te krikken. Ze namen steeds grotere risico’s, terwijl ze deden alsof er geen risico was. De verhouding tussen eigen vermogen en financiële verplichtingen werd steeds schever. De toezichthouders stonden dat toe. Je moest wel heel erg sterk zijn om niet mee te doen; je zou dan waarschijnlijk ontslagen worden. Uiteraard deden de bankiers graag mee, want ze verdienden er goed aan. Jamie Dimon van JP Morgan Chase was een van de weinigen die zich niet inliet met de rommelhypotheken.

‘Het probleem zit dus in het systeem: een afzonderlijke bank kan het moeilijk heel anders doen dan andere banken. Als het weer goed gaat, zal de druk om meer winst te maken terugkomen. De financiële bedrijfstak blijft – ondanks alle regulering, die in feite georganiseerd wantrouwen is – vatbaar voor rampspoed.’

Wat doen we eraan?

‘De drijfveren moeten veranderd worden. Een bank moet een betrouwbaar nutsbedrijf zijn – het is tenslotte publieke dienstverlening. Winsten van 15 tot 20 pro-

cent in een economie zonder inflatie zijn veel te hoog. Aandelen in banken zouden net zo iets moeten zijn als aandelen in een geprivatiseerde elektriciteitscentrale, met een rendement van zo'n 5 tot 7 procent.

Bankiers moeten worden afgeschermd van de aandeelhouders. Die moeten veel minder te zeggen krijgen. Het belang van de klanten moet in de bank vertegenwoordigd zijn. De verhouding tussen uitgeleend kapitaal en eigen vermogen moet drastisch teruggeschroefd worden, van 20 op 1 naar, als het even kan, 3 op 1.

Het wegen van risico's is als instrument om banken in het gareel te houden zeer onbetrouwbaar en zeer misleidend. Als een bank zegt: dit is niet zo riskant, dan stapt iedereen erin, waardoor het alsnog riskant wordt. Kortom: je moet reguleren op de manier waarop je een kerncentrale aan banden legt.'

U lijkt wel van uw geloof afgevallen. Bent u sociaaldemocraat geworden?

'Dat kan ik niet bepaald zeggen. Wat ik voorstel, doet geen enkele sociaaldemocratische partij, voor zover ik weet. Sociaaldemocratische regeringen hebben de afgelopen dertig jaar hetzelfde beleid gevoerd als iedereen. Ze hebben geen antwoord op de crisis. Of op de vraag wat voor soort markteconomie ze wel willen hebben.'

En dan is er nog de euro. Ook daar ziet Wolf elites die zonder goed na te denken in een riskant project zijn